

Szakolczay Lajos

Jövőben a múltunk

Nagyváradi töprengés a magyar irodalom jövőjéről

Hogy a múlt akarva-akaratlan hordozza a jövőt, ahhoz nem fér kétség. Ám ahhoz, hogy a jövőbe beépüljenek a múlt értékei, s az elgondolt (tervezett?) jövő arra a sok százéves hagyományra épüljön, amely biztos alappá válhatik a gondolkodás számára is, sokat kell dolgoznunk. Mert a magyar irodalomnak ebben a globalizált, s a Gutenberg-galaxisból kitántorogni igyekvő világban csak akkor lesz jövője – akár az olvasási szokások drasztikus megváltozásával is –, ha arra koncentrál, ami századokra visszamenően a hajtómotorja volt: a nemzet szolgálatára.

Sokak előtt furcsának – mi több ómódinak tűnhet – ez a világosnak tetsző okoskodás, hiszen a magukat liberálisnak, egyúttal minden dolgok kikiáltójának hívó szellemi kalauzok már jó ideje szajkózzák, hogy az igazi író nem nemzetben, hanem alanyban és állítmányban gondolkodik. Az a sikk – és a kánonalakítók elvárása szerint csúcs –, ha az író fittyet hány a közösség gondjaira, hazájára, nemzetére, csak a magánélet (önkifejezés, önkielégítés, szerelem, személyiségviharok) terepén császálva alkotja meg „remekművét”. Lehetőleg azon a posztmodernnek mondott, már önmagában is ironikus, körülíró, hezitáló, töredékes *blabla* nyelven, amely a hajdani avantgárd (Kassák Lajosék) nyelvét is megcsúfolva próbál hiteles képet nyújtani.

Miről is?

Saját pocoktúrásáról. Amelyben a nemzeti tragédiák nem ébresztenek fájdalmat, s a vélelme szerinti bukdácsoló nemzet csak akkor érzi jól magát, ha baljós történelmét konzervként fogyaszthatja. A bizonyos, napi politikához való igazodás – a kurátorok és pénzosztók fölöttébb ezt becsülik – csak segíti az önkifejezés eme „tágasságát”.

Írónk sosem a valóval, hanem saját árnyképének minél érzékletesebb megfestésével viaskodik. Ha azt nem mondja is, hogy vesszen 1848 és 1956 – a fényes dátumok! – igazsága, de nem tesz, mert nem akar különbséget tenni gyilkos és áldozat között. (Horn Gyula, a *pufajkás* ezért tündökölhett – az ő hallgató belegegyezésüket bírva – oly sokáig az ország élén.) Mert akkor leszünk csak igazán karakán szellemi emberek – különösen Trianon fölelgetése fáj a kiszidolozott fejű, az összmagyarság együvé tartozását minduntalan tagadni akaróknak –, ha múltunkat minduntalan megtaposuk. „Magyarkodni” nem illik, hangoztatta (és erejét vesztvén hangoztatja ma is) az a siserehad, amely guanóként nehezült évtizedekig a kultúránkra.

Irigyeljük fullánkossal, groteszk játékoságot mutató nyelvüket? Bátran odamondogató – már-már nemzetárulásnak tetsző (az Amerikához címzett levélben az országot bevádoló) – fölszabadultságukat? Világlátásuk modernségét? „Agysziporkáik” előtt – egy pillanatig megtévesztő ez az okosság – fejet is hajtjanánk, ha nem ismernénk

Páskándi Géza *abszurdoidokban* tündöklő életművét. Verseit, esszéit, színpadi játékait, amelyekben a legnagyobbakhoz (Kafkához, Ionescóhoz, Mrozekhez) is mérhető színvonalon a kis népek (más szóval: Közép-Európa) tragédiája, a hatalom és a zsarnokság természetrajza briliáns módon, filozofikus éllel megmutattatik.

Vitriolos tragikomédiájának, az *A vigécnek* a politika handabandájával kisémmizett nincstelen öreg hőse, aki végül már csak rőfögni tudott – minél több magyar szót elfelejtett, annál nagyobb anyagi gazdagság vette körül –, jót derülne a pozsonyi *Irodalmi Szemle* legfrissebb számában (2011. 6. sz.) olvasható naplójegyzeten. Végül is nincsen kisebbségi és többségi magyar nyelv, csak *magyar nyelv* van, s aki tudományosságot mímelve a jó ízlés ebbéli határait átlépi, az jövőnket (tágabban: a magyar irodalom jövőjét) nem építi, hanem már megszületése előtt rombolja. Kulcsár Ferenc, a kitűnő szlovákiai magyar költő a Magyar Kultúra Napjáról elmélkedő naplójában (*Gyöngyök és göröngyök*) szóvá teszi az egyik öntudatos honi (értsd magyarországi) „kánonygártó kisiparos” blikkfangos szóhasználatát, mondatfűzését. „Ha ugyanis annak (a Nyugat-érának – K. F.) költészettörténeti relevenciája a tét, vajon poétikailag miben más az új, közvetlenebbnek, (kissé megtévesztően) retorizálatlanak mondott líra, illetve a hétköznapi (lefokozott) beszédet a vers közlésigényéhez emelő dikció az előzményként említett ironikus, nyelv és hagyomány transzdialogikus horizontjában keletkező költészethez képest, mellyel szemben az előbbi meghatározódik, a »líraisághoz« való viszony változásainak tettenérése megkerülhetetlennek tűnik a történeti távlatok kirajzolásához.”

Remélhetően a „történeti távlatot” – magyarán, a magyar irodalom jövőjét – nem ez a gurgulázó handabanda fogja kirajzolni, hanem a sokak szerint a kánonok alján – legalján – elheveredő beszéd. Amely ha vesztített is évszázados zamatából, világosan, érthetően, a szavak és a hangok érzékeny sípján fogja a műalkotást (regényt, novellát, verset, drámát, tanulmányt) az olvasó elé vinni. Ha egy pillanatra a zseniális nyelvészre, a kolozsvári Szabó T. Attilára emlékezünk, a magyar nyelv jövőbeni – idealista várakozás? – kapuját is magunk előtt látjuk. Amelyen már, sajnos, a szavak nem oly természetességgel fognak átal menni, mint ahogyan azt az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* egyik másik zseniális példamondata mutatja – „1596: Noha testemben is megromlott ember vagyok, de nehezebb, hogy lelkem nem csendesedhetik. 1811: A cigánynak a muzsika oly elementuma, mint Archimédesnek a híres punktuma, melyben ha megveti lábát, más nemzetet feljül halad sokkal, s a sarkából kiveti. 1855: A pezsgő vére s meghülepdedt gondolkodásra egyformán szüksége van leigázott nemzetünknek.” –, ám föltehetően az új beszédnek is lesz – kell, hogy legyen – íze, aurája. Ne hangozzék fellengzősen – méltósága.

Ki tudja, hogy a szomszéd országokban – Romániában, Szlovákiában, Szerbiában, hogy csak a jelentős magyar lélekszámú nemzettestvéreinket említsem – a jövőben ki-küzdetik-e az önrendelkezés legmagasabb formája, az *autonómia*. S ha igen, a *magyar* szó esélyeit is ide gondolva, tudnak-e vele élni többé-kevésbé – Sütő András szavával –

„nyelvkárosult” magyarjaink. Amikor Görömbei András a szórványmagyarsággal foglalkozó *Kufstein X.* tanácskozásának előadásait közreadó kötetet vizsgálja, megállapítja: „a magyar diaszpóra („erősödését a múltban a nemzet történelmi tragédiái okozták”) általában képzetesebb, mint a szórvány magyarsága. A kisebbségi magyarság asszimilációja viszont sokkal erősebb a szórványok peremvidékén, mint a tömbben élők között.

A diaszpóra fogalma is nagyon összetett, benne külön csoportot alkotnak a Trianonban elszakított magyar területekről Magyarországra menekült, s ott magyar közegben létrejött erdélyi, felvidéki, vajdasági magyar diaszpórák. De vannak ezektől lényegesen különböző helyzetű, mert idegen nyelvi közegben Nyugaton élő »trianoni diaszpórák« is.

A kisebbségi magyarság létszámbeli fogyása – különösen a többségi nemzet létszámával összevetve – a Kárpát-medence minden országában nagymértékű az utóbbi két évtizedben is. Ezért minden szerző (mármint a tanulmánykötet szerzője – Sz. L.) a magyarként való megmaradás lehetőségeit és esélyeit kutatja. Ezt szolgálja a nemzeti identitásunk összetettségének a megvilágítása éppúgy, mint a »kettős kötődés« értékteremtő lehetőségeinek a hangsúlyozása. A »területenkívüliség« létformáját Deák Ernő a fennmaradáshoz szükséges »megalapozott magyarságkép« révén tartja értékteremtő lehetőségnek: »az egyensúlyteremtés« csakis úgy lehetséges, hogy magyarságunk megőrzése és továbbadása a mindennapi kihívások, sőt konfrontáció viszonylatában meggyőző értékötletet jelent. Gereben Ferenc sok-sok felmérés alapján tanúsítja, hogy az *anyanyelvnek* (kiemelés – Sz. L.) kiemelt szerepe van az önazonosságot biztosító tényezők sorában. Az önazonosság elemi feltétele ugyanis az anyanyelvi kultúrában való otthonosság zavartalan lehetősége és minden szintre kiterjedő tágassága.”

Görömbei könyvkritikának szánt meditációja világosan elénk tárja – a kötet szerzőit bőven idézve – a határainkon kívül élő magyarság elképzelt jövőképeinek fázisait. Amelyek között a tragédiát a homálynál is sötétebb „lyuk”: a lélekszám fokozatos fogyása jelenti. (Csak érdekességként, Szlovéniában az utolsó népszámláláskor a jó körülmények ellenére mindössze ötezren vallották magukat magyarnak.) Ha elvész, törik, zsugorodik az anyanyelv, és mind kevesebben fogják beszélni (az írás értéséről nem is beszélve), kinek íróják a jövő magyar irodalma? És milyen nyelven? Keveréknyelven, a többségi nemzet egyes szavait átvéve (még Sütő szépprózájában is szerepel a *navétázik* – ingázik), vagy angolos beütéssel, hiszen a világhódítás csak ilyen körülmények között lehetséges? (Más lapra tartozik, ha a montázsvers idegen nyelvi elemeket, szövegrészleteket állít a minél gazdagabb kifejezés szolgálatába. Legjellemzőbb példa erre a nálunk még mindig csaknem ismeretlen amerikai Bakucz József költészete.)

A magyar irodalomnak csak akkor lesz jövője, ha az magyar nyelven íródik. A magyar irodalomnak a jövőben is csak akkor lesz olvasója, ha a könyvet, folyóiratot kézbe vevő, a számítógépen (interneten) tájékozódó érti a magyarul olvasottakat. Kultúránk hagyományvilága – az irodalom és az olvasás mellett ide sorolódik a képzőművészet, a színház, a zene, a népismeret, a műemlékvédelem stb. – van annyira erős, hogy a leg-

fontosabb pillérek erős tartószerkezetül szolgálhatnak a majdani – remélhetően mindenkit (otthon és kisebbségben élő) befedő ponyvának.

Amelynek értékbiztosítékai azok az átmenthető – pontosabban az értékláncolatnak folyamatosságot biztosító – eleven, eddig is jól működő „szerkezetek”, amelyekben az esztétikai értéken túl (vagy vele összhangban) bizonyos magatartást erősítő, identitást és közösségi érzésvilágot formáló *részecskék* is ott vannak. Lehet Rejtő Jenőt – akár Dsidát meg sem említve – a magyar irodalom élvonalába emelni (a *Magyar irodalom története*i című híres-hírhedt kézikönyv ezt megtette), ám akármilyen globalizáció felé dőcögünk (rohanunk?) is, éles határt kell húzni a *Pizskos Fred, a kapitány* és a *Psalmus hungaricus* közé.

Azért, mert más érték.

Természetesen nem a humor, a jó kedély negligálásáról van itt szó – ha a Dsida Jenő-i életműhöz méltó társ kerestetik, akkor kitüntetett figyelmet érdemel Karinthy Frigyes oeuvre-je –, hanem az érték konzekvens fölismeréséről. Ebben tántoríthatatlanok vagyunk. Nincs az a liberális maszlag – hosszú ideje az SZDSZ írta, ma földalatti kazamatákból sugallja az egyedüli érvényes értékrangsort –, ami megtéveszthetne bennünket. Nincs az a sántikáló Márai-program (pedig milyen hosszú volt a készülődés!), amely meggyőzne bennünket a gyagya gyermekkönyvek – régen a gyerekkönyveket írók írták – értékéről. (Természetesen a Trianon-verseket összegyűjtő antológia, mert „kiselejteztetett”, ezen a szálon nem juthat el a magyarországi és a kisebbségi – kolozsvári, kassai, szabadkai, beregszászi – könyvtárakba.)

Az egyetemes magyar irodalomban – hisszük – mindig is megkülönböztetett értéket képviselt az a „bajvívó vonulat” – Balassitól és Petőfitől Illyés Gyuláig és Nagy Lászlóig, Adytól és József Attilától Juhász Ferencig és Kányádi Sándorig, Csoóri Sándortól és Buda Ferencről Utassy Józsefíg és Nagy Gáspárig húzódik a sor –, amelynek alkotói nem zárkóztak el a közösségi ügyektől, a nemzet szolgálatától.

A magyarság ébrentartásától.

A jövő magyar irodalmának, kiegészülve más ajkak zseniális énekével (Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Pilinszky János) ezt a hitet kell átmentenie, ha továbbra is nemzetformáló erővé akar válni. A színháznak és a templomnak ugyancsak fontos szerepe lesz abban, hogy a *magyar ige* ne elsorvadjon, ám teljében virágozzék. (Akarjuk, nem akarjuk, mindkettő – főképp kisebbségi körülmények között – az anyanyelv védőbástyája.)

Bár az esztétika érték a legfontosabb, ám ha az valamilyen oknál fogva csorbul – Ristic hajdani szabadkai szerb nyelvű színházi előadásai bármennyire is fölemelők voltak, nem lehetett tájolni velük, mert az egyszerűbb délvidéki magyar a dialógusokat nem értette –, az egész veszít erejéből. A jövőbeni magyar irodalomnak (és magyar színháznak), ha egyáltalán lesz még befogadó, s az eltékozolt magyar nyelv híján (Páskándi) nem csak rőfögni fogunk, ilyen „kis” dolgokra is figyelnie kell.

A múlt értékei – jövőnk alapja.